

всього строку його діяльності; 4) заклади можуть бути як юридичними особами публічного, так і приватного права. Зокрема, ДНЗ можуть бути державними, комунальними або приватними; 5) заклади можуть бути реорганізовані у будь-яку організаційно-правову форму, що характерна для непідприємницьких юридичних осіб; 6) у разі ліквідації закладу майно, яке залишилось після погашення його боргів, передається засновнику останнього.

Отже, на підставі вищевикладеного можемо зробити висновок, що ДНЗ включає в себе загальні ознаки установи як юридичної особи, основні види (функціональні) ознаки освітнього закладу (установи) та цивільну правосуб'єктність, що дозволяє виокремити цей вид з числа інших непідприємницьких юридичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Красавчиков О. А. Сущность юридического лица // Сов. государство и право, 1976. № 1. С. 47.
2. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.;
3. Зозуляк О. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 432 с.
4. Лещенко Д. С. Правовий статус установ в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2005. 196 с.; Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи: монографія. Харків: Право, 2010. 168 с.;
5. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Право, 2013. 480 с.
6. Борисова В. І. Установа як особлива організаційно-правова форма непідприємницьких юридичних осіб / Актуальні проблеми приватного права України: збірник статей до ювілею доктора юридичних наук, професора Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик та О. В. Кохановська. Київ: ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 51–74 (564 с.);
7. Баб'юк М. П. Організаційно-правова форма вищого навчального закладу як юридичної особи // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція, 2016. № 19. С. 91–94.
8. Иоффе О. С. Советское гражданское право: учеб. для юрид. ин-тов: в 2-х т. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1971. Т. 1. 472 с.

Besarabchik V. The concept and features pre-schools as participants of civil relations

The article studies the legal and scientific definition of pre-schools, analysis its characteristic features as a member of civil relations and finds its place in the legal entities of Ukraine.

Keywords: legal form, non-business entity, institution, organization, pre-school

ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЧАСТИНИ ТРЕТЬОЇ СТАТТІ 124 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Бобрик В. І.,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Статтю присвячено аналізу впливу зміни конституційної норми про юрисдикцію судів на цивільну юрисдикцію й положення Цивільного процесуального кодексу України, що її закріплюють. Розглянуто співвідношення понять «спір про право» та «судова справа». Встановлено семантичну невідповідність таких термінів як спір, справа, провадження, що використовуються в процесуальному законодавстві.

Ключові слова: судова реформа, цивільне судочинство, конституція, цивільна юрисдикція, компетенція, спір про право, судова справа.

Постановка проблеми. Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII було викладено в новій редакції низку статей розділу VIII «Правосуддя» Конституції України, зокрема й статтю 124. Такі зміни призвели й до зміни конституційної норми про сферу поширення юрисдикції судів. Сутність відповідних конституційних змін видно з такої порівняльної таблиці:

<p align="center">Редакція частини другої статті 124 Конституції України до внесення змін Законом № 1401-VIII</p>	<p align="center">Чинна редакція частини третьої статті 124 Конституції України</p>
<p>Юрисдикція судів поширюється на всі право-відносини, що виникають у державі.</p>	<p>Юрисдикція судів поширюється на будь-які спори щодо прав та обов'язків особи та будь-яке кримінальне обвинувачення проти неї. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.</p>

Внесення змін до відповідної конституційної норми пов'язане з наміром законодавця гармонізувати вітчизняне законодавство з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та закріпити у вітчизняному законодавстві додаткові гарантії дотримання ст. 6 цієї Конвенції. Нагадаємо, що відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції «кожен має право на ... розгляд його справи ... судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

Вищевказані конституційні зміни свідчать про те, що вітчизняний законодавець змінює підхід до визначення сфери судової влади, оскільки замість «правовідносин» юрисдикція судів нині поширюється на «спори щодо прав та обов'язків особи», «кримінальне обвинувачення проти неї», а також «інші справи» у передбачених законом випадках. З огляду на місце Конституції України в системі законодавства, значення конституційних норм, а також те, що наступним етапом судової реформи в Україні має стати внесення змін до процесуального законодавства, виникає питання про те, чи вдалими є відповідні зміни та яким чином вони можуть вплинути на галузеве процесуальне законодавство, що й обумовлює актуальність проблеми, яка розкривається в цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цивільної юрисдикції та дотичних до неї правових категорій досліджувались у працях таких науковців, як: В. Е. Беляневич, О. А. Беляневич, С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, К. В. Гусаров, Ю. М. Грошевий, О. О. Кармаза, І. Б. Коліушко, В. В. Комаров, С. О. Короєд, Н. С. Кузнецова, Р. О. Куйбіда, В. А. Кройтор, Д. Д. Луспеник, А. В. Нижний, В. Г. Перепелюк, Д. М. Притика, Ю. Д. Притика, Н. Ю. Сакара, В. В. Сердюк, М. І. Смокович, О. С. Ткачук, В. І. Тертишніков, М. О. Фролов, С. Я. Фурса, Д. М. Шадура, О. В. Шутенко та інші. Проте в такому аспекті, як в цій статті, науковий аналіз цивільної юрисдикції не проводився та в літературі не висвітлювався.

Метою дослідження є з'ясування впливу чинної редакції ч. 3 ст. 124 Конституції України на зміст цивільної юрисдикції та її закріплення в цивільному процесуальному законодавстві.

Виклад основного матеріалу. Щодо правової природи цивільної юрисдикції в юридичній науці триває наукова полеміка. Наразі можна виділити чотири основних наукових погляди на це поняття, кожному з яких відповідає окремий напрям його розуміння: компетенційний (юрисдикція – це компетенція суду щодо розгляду справ), діяльнісний (юрисдикція – це діяльність суду з розгляду справ), правосуб'єктний (юрисдикція – це елемент правового статусу суду) та функціональний (юрисдикція – це розмежування компетенції судів щодо розгляду юридичних справ). Проте питання про правову природу цивільної юрисдикції виходить за межі цієї статті. З цього приводу лише наголосимо, що традиційним для переважної більшості сучасних процесуалістів є розуміння цивільної юрисдикції в межах компетенційного напрямку як визначеної законом сукупності повноважень судів щодо розгляду цивільних справ, віднесених до їх компетенції. Таке розуміння цивільної юрисдикції поділяє й Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, що вбачається з п. 2 постанови пленуму цього суду «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» від 01.03.2013 № 3.

Відповідно до ст. 15 ЦПК України, в якій закріплюється нормативна основа цивільної юрисдикції, цивільна юрисдикція поширюється на:

- 1) справи щодо захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин;
- 2) справи щодо інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства;
- 3) інші справи, розгляд яких за правилами цивільного судочинства передбачено законом, зокрема, про оскарження рішень третейських судів, про видачу виконавчих листів на примусове виконання рішень третейських судів, про оспорювання рішень міжнародного комерційного арбітражу, а також про визнання та надання дозволу на виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу.

Зі змісту чинної редакції ч. 3 ст. 124 Конституції України вбачається, що законодавець до родового поняття «справа», окрім кримінальних обвинувачень проти особи, що не стосується предмета викладеного в цій статті дослідження, включає: а) будь-які спори щодо прав та обов'язків особи;

б) інші справи у передбачених законом випадках. Таким чином, поняття спору є видовим поняттям по відношенню до родового поняття «справа».

Отже, цивільна юрисдикція згідно з ЦПК України, так само як і згідно з Конституцією України, поширюється саме на справи, які традиційно в процесуальній науці позначаються терміном «судові справи». З огляду на це виникає питання, що являє собою судова справа та як це поняття співвідноситься з конституційним поняттям «спір про права та обов'язки». При цьому слід уточнити, що в юридичній літературі та процесуальному законодавстві спір про права та обов'язки, зазвичай, іменують «спором про право» [4–6].

Незважаючи на те, що термін «спір про право» застосовується в ЦПК України (п. 2 ч. 3 ст. 100, ч. 6 ст. 235, ч. 4 ст. 256), з приводу сутності та змісту відповідного поняття серед науковців триває наукова дискусія. Також прослідковується неоднозначне розуміння цього поняття законодавцем та судами, які залежно від виду провадження у цивільному процесі під спором про право розуміють:

– у позовному провадженні – заявлену до суду вимогу особи, яка вважає, що її права, свободи або інтереси були порушені, не визнані або оспорені, про захист таких прав, свобод або інтересів;

– у наказному провадженні – недостатню обґрунтованість заявленої до суду вимоги про захист порушених прав заявника внаслідок недостатності доказів порушення його прав або виникнення у нього права вимоги, заперечень боржника проти існування обов'язку перед заявником (кредитором), обґрунтованості таких заперечень тощо;

– в окремому провадженні – конфлікт інтересів заявника та хоча б однієї із заінтересованих осіб внаслідок заперечення такої особи проти задоволення заяви про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів або неоспорюваних прав, а також можливість виникнення, зміни або припинення прав та обов'язків у третіх осіб внаслідок задоволення відповідної заяви [6, с. 31].

На підставі зазначеного аналізу А. В. Нижний робить висновок про те, що у всіх трьох видах провадження у цивільному процесі спору про право надаються різні характеристики. Оскільки спір про право розглядається виключно у позовному провадженні та в силу цього є критерієм для розмежування справ позовного, наказного та окремого проваджень, зазначений автор вважає, що загальну концепцію спору про право слід будувати виходячи саме із його розуміння у позовному провадженні. З огляду на такі міркування А. В. Нижний під поняттям «спір про право» пропонує розуміти спірність певного права та обумовленого ним обов'язку, яка виникає в момент висловлення однією зі сторін правовідношення незгоди із виконанням обумовленого її правом обов'язку іншою стороною шляхом звернення з вимогою до цієї сторони або до суду чи до іншого органу, уповноваженого вирішити спір, про захист свого права [6, с. 31].

М. М. Ненашев визначає спір про право як об'єктивну виражену суперечку двох сторін, яка складається з юридичної вимоги однієї сторони (адресанта), якому протистоїть правове положення іншої сторони (адресата), тобто факт-стан особи як суб'єкта права, за яким застосування примусу до нього можливе тільки з санкції державних органів. Вказаний автор ототожнює поняття спору про право та судової справи [5, с. 8].

Досліджуючи співвідношення судової справи та спору про право, В. Г. Перепелюк зазначає, що судова справа – це не просто спір про право, а спір, переданий до суду і прийнятий судом до розгляду. Тому справою слід вважати ті елементи спору, які визнані судом [9, с. 13]. Цей автор визначає поняття судової справи (для цивільних видів судового процесу) як правове питання, яке виникло з певного виду матеріальних правовідносин і передане на розгляд суду цивільної, господарської чи адміністративної юрисдикції. І в цьому контексті під правовим питанням, на думку В. Г. Перепелюка, слід розуміти будь-яке клопотання про сприяння (в тому числі захист) у реалізації прав, свобод, інтересів приватних осіб, інтересів держави та суспільства [9, с. 9].

Отже, спір про право є і передумовою судової справи, і її змістом. Судова ж справа виникає у випадку передачі особою спору про право на вирішення суду за встановленою законодавством процедурою.

Проте, як зазначає В. Г. Перепелюк, судова справа може поєднувати в собі два і більше спори про право. Таке явище, зокрема, спостерігається під час заявлення адресатом зустрічного позову, заявлення самостійних вимог на предмет спору третьою особою, заявлення адресатом кількох вимог, які впливають з різних охоронних відносин. Водночас процесуальне законодавство та судова практика в окремих випадках застерігає від поєднання спорів [9, с. 15]. Варто наголосити, що в цивільному процесуальному законодавстві йдеться про поєднання не спорів, а позовів (ч. 1 ст. 126 ЦПК України) чи вимог (ч. 3 ст. 123 ЦПК України), і не в одну справу, а в одне провадження.

Таким чином, в цивільному процесуальному законодавстві та науці спостерігається семантична невизначеність з приводу того, що ж саме розглядають і вирішують суди цивільної юрисдикції – спір, справу чи провадження.

В чинному законодавстві визначення поняття «судова справа» закріплене лише в п. 1.2.1 Положення про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженому рішенням Ради суддів України 26.11.2010 № 30, відповідно до якого судова справа – це позовні заяви, скарги, матеріали кримінального провадження, подання та інші передбачені законом процесуальні документи, що

подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, а також судові процесуальні документи, що виготовляються судом. Проте таке визначення не можна визнати загальним і прийнятним для широкого розуміння, оскільки воно має спеціальне значення суто для потреб зазначеного нормативного акта [1, с. 28].

Терміни «спір» та «справа» застосовуються не лише в ЦПК України, а й ГПК України («господарський спір», «спірні правовідносини», «господарська справа» тощо) і КАС України («публічно-правовий спір», «спірні правовідносини», «адміністративна справа» тощо). З аналізу їх норм, а також наукових поглядів на вказані поняття можна зробити висновок про те, що в науці господарського та адміністративного процесуального права під судовою справою слід розуміти правовий спір, переданий на вирішення відповідного спеціалізованого суду [1, с. 26–30]. Таке розуміння фактично також ототожнює судову справу і правовий спір (спір про право).

Проте, на відміну від господарського та адміністративного судочинства, в порядку цивільного судочинства вирішуються не лише справи зі спорів щодо прав та обов'язків, а й безспірні справи, тобто справи, в яких відсутній спір про право. Так, на підставі аналізу сучасної процесуальної літератури Г. В. Чурпіта зазначає, що сьогодні серед науковців превалує думка, що беззаперечною ознакою окремого провадження є відсутність спору про право, що не виключає наявності спору про факт [11, с. 37–38]. Разом з тим серед процесуалістів неодноразово висловлювались думки про те, що деякі справи окремого провадження (зокрема, про обмеження дієздатності, про визнання особи недієздатною, про визнання особи безвісти відсутньою або оголошення її померлою у справах про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності) є спірними, а тому їх розгляд повинен здійснюватись за правилами позовного провадження [3, с. 142; 8, с. 21; 9, с. 17–18; 10, с. 17].

З огляду на це ототожнювати спір про право та судову справу не можна, адже перше, як вказувалось вище, є видом по відношенню до другого родового поняття.

При підготовці законопроекту щодо внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) первісно в ньому редакція ч. 3 ст. 124 Конституції України була іншою. Розробники законопроекту прагнули обмежити звернення до суду лише тими справами, у яких є «спірні правовідносини», за винятком передбачених законом. З цього приводу Венеціанська комісія у п. 15 Проміжного висновку CDL-PI(2015)016 від 24 липня 2015 р. зазначила, що хоча зменшення зайвого навантаження на українські суди є законною метою, важливо, щоб право на доступ до суду не обмежувалося. Таке формулювання як «всі спірні правовідносини, а у передбачених законом випадках – на інші правовідносини» є доволі нечітким. Можливість передбачити, що «юрисдикція судів поширюється на спори щодо прав та обов'язків особи чи будь-якого висунутого проти неї кримінального обвинувачення», надає кращу гарантію дотримання ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Положення про те, що «суди також повинні розглядати інші питання у випадках, передбачених законом», надаватиме змогу охоплювати винятки. Можливим є й альтернативне формулювання: «У правовому спорі кожен має право вирішення свого питання органом судової влади/судом, установленим законом». При цьому Венеціанська комісія взагалі поставила під сумнів необхідність існування спеціального конституційного положення про юрисдикцію судів [7].

У Висновку CDL-AD(2015)027 щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого Конституційною комісією 4 вересня 2015 р., Венеціанська комісія вказала, що зазначену в Проміжному висновку рекомендацію уточнити обмеження можливості звернення до суду лише тими справами, у яких є справжній «спір», та забезпечити право на доступ до суду було повністю враховано. Положення ч. 3 ст. 124 Конституції України охоплює питання доступу до правосуддя в галузі цивільного, кримінального та адміністративного права. Наступне речення («у передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи») надає можливість охопити й винятки [2].

З викладеного вище можна зробити висновок, що формулювання ч. 3 ст. 124 Конституції України склалося під впливом рекомендацій Венеціанської комісії.

Редакцію досліджуваної норми (ч. 2 ст. 124 Конституції України), що діяла до внесення змін Законом № 1401-VIII, навряд чи можна назвати вдалою, адже юрисдикція як сфера судової влади поширюється не на правовідносини, а на вирішення спорів та інших справ. Проте не можна й заперечувати те, що ч. 2 ст. 124 Конституції України в попередній редакції зіграла значну роль в становленні судової юрисдикції та розширення її меж. Проте ця роль забезпечувалась не стільки формулюванням цієї конституційної норми, скільки її тлумаченням Конституційним Судом України і Верховним Судом України. Офіційне тлумачення положень ч. 2 ст. 124 Конституції України надавалось в Рішеннях Конституційного Суду № 9-зп від 25.12.97, № 8-рп/2002 від 07.05.2002, № 15-рп/2002 від 09.07.2002, № 3-рп/2012 від 25.01.2012. Верховний Суд України в п. 8 постанови Пленуму «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 01.11.96 № 9 роз'яснив, що з урахуванням конституційного положення про те, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ст. 124 Конституції), судам підвідомчі всі спори про захист прав і свобод громадян. Суд не вправі відмовити особі в

прийнятті позовної заяви чи скарги лише з тієї підстави, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку.

Висновки. Зважаючи на викладене вище, нову редакцію ч. 3 ст. 124 Конституції України, якою уточнено сферу судової юрисдикції, потрібно визнати вдалою. Втім зміна відповідної конституційної норми не вимагає приведення у відповідність до неї положень ЦПК України щодо цивільної юрисдикції, адже вони цілком їй відповідають. Проте при розробці подальших змін до процесуального законодавства потрібно закріпити, що юрисдикція (компетенція) всіх судів, незалежно від їх спеціалізації, полягає у розгляді та вирішенні саме судових справ, розуміючи при цьому, що переважну частину таких справ складають саме справи зі спорів про право.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бобрик В. І. Внутрішня диференціація цивільного та господарського процесів // Цивілістична процесуальна думка: науково-практичний журнал, 2015. № 1/2015. С. 26–31.
2. Висновок Венеціанської комісії CDL-AD(2015)027. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/229b826c8ac787dec2257d87004987c3/\\$FILE/Висновок_Венеціанської_комісії_CDЛ-AD\(2015\)027.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/229b826c8ac787dec2257d87004987c3/$FILE/Висновок_Венеціанської_комісії_CDЛ-AD(2015)027.pdf) (дата звернення 25.01.2017).
3. Добровольский А. А., Иванова С. А. Основные проблемы исковой формы защиты права. Москва, 1979. 160 с.
4. Лузан Т. Спір про право як критерій розмежування справ цивільної юрисдикції // Юридичний вісник, 2014. № 3. С. 372–376. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urid_2014_3_69 (дата звернення 25.01.2017).
5. Ненашев М. М. Спор о праве и его место в гражданском процессе: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук: специальность 12.00.15 – гражданский процесс, арбитражный процесс. Саратов, 2011. 30 с.
6. Нижний А. В. Спір про право у цивільному процесуальному законодавстві та судовій практиці // Вісник Верховного Суду України, 2015. № 3 (175). С. 26–34.
7. Проміжний висновок Венеціанської комісії CDL-PI(2015)016. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3) (дата звернення 25.01.2017).
8. Тарусина Н. Н. Предмет судебной деятельности и систематизация гражданско-процессуальных норм // Предмет процессуальной деятельности в суде и арбитраже: сборник научных трудов / Ярославский государственный университет. Ярославль, 1985. С. 19–27.
9. Уніфікація та диференціація загальних положень цивілістичного процесуального законодавства України: монографія / за заг. ред. В. І. Бобрика. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 202 с.
10. Чудиновская Н. А. Установление юридических фактов в гражданском и арбитражном процессе: монография / науч. ред. В. В. Янков. Москва: Волтерс Клувер, 2008. 192 с.
11. Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: монографія. Київ: Алерта, 2016. 434 с.

Bobryk V. Civil jurisdiction in the light of article 124 of the Constitution of Ukraine

The article is devoted to analysis of the impact of changing the constitutional rules on jurisdiction of courts on civil jurisdiction and the provisions of the Civil procedural code of Ukraine, which it fix. We consider the relationship between the concepts «dispute of right» and «the court case». Installed semantic mismatch of terms such as dispute case, proceedings used in procedural law.

Keywords: judicial reform, civil justice, constitution, civil jurisdiction, competence, the issue of law, the court case.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДВОДУ СУДДІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Гарієвська М. Б.,

молодий науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті розглянуто правову природу відводу судді у цивільному процесі, проаналізовано норми Цивільного процесуального кодексу України щодо підстав та порядку відводу судді, акцентовано увагу на необхідності вдосконалення законодавчої регламентації питань, що стосуються відводу судді у цивільному процесі.

Ключові слова: суд, повноваження суду, неупередженість суду, відвід (самовідвід).